

A dark blue arrow pointing to the right, positioned to the left of the title.

Els determinants econòmics i institucionals de la corrupció des d'una perspectiva comparada

Treball Final de Màster Professional

Sergi Urzay Gómez

Director: Marc Guinjoan Cesena

PRA Tutor: Rosa Borge Bravo

Màster Universitari en Anàlisi Política

19/06/2017

ABSTRACT

La corrupció és un fenomen de conseqüències dramàtiques per a les societats modernes i que afecta, en major o menor mesura, a tots els països del món. Per aquest motiu, en aquest article s'empra una base de dades de 170 països amb l'objectiu de comprovar les possibles causes de tall econòmic i institucional que afavoreixen l'emergència d'aquest fenomen. A través de la revisió de la literatura s'han pogut identificar diverses variables explicatives de la corrupció com el PIB per càpita, el nivell d'economia submergida respecte el PIB, el nivell educatiu, el nivell de democràcia i el nivell de llibertat de premsa, així com el sistema electoral del país i el tipus de règim polític. A través d'una regressió lineal per OLS es mostra com el PIB per càpita, el nivell d'economia submergida, el nivell de democràcia i el nivell educatiu, són les variables clau al moment d'explicar la preeminència de la corrupció.

Paraules clau: corrupció, economia, democràcia, sistema electoral, política.

La corrupción es un fenómeno de consecuencias dramáticas para las sociedades modernas y que afecta, en mayor o menor medida, a todos los países del mundo. Por este motivo, en este artículo se usa una base de datos de 170 países con el objetivo de comprobar las posibles causas de corte económico e institucional que favorecen la emergencia de este fenómeno. A través de la revisión de la literatura se han podido identificar diferentes variables explicativas de la corrupción como el PIB per cápita, el nivel de economía sumergida respecto al PIB, el nivel educativo, el nivel de democracia y el nivel de libertad de prensa, así como el sistema electoral del país y el tipo de régimen político. A través de una regresión lineal por OLS se muestra cómo el PIB per cápita, el nivel de economía sumergida, el nivel de democracia y el nivel educativo, son las variables clave en el momento de explicar la preeminencia de la corrupción.

Palabras clave: corrupción, economía, democracia, sistema electoral, política.

Corruption is a phenomenon with dramatic consequences for modern societies and affects, to a greater or lesser extent, every single country in the world. For this reason, this article uses a database of 170 countries with the objective of verifying the possible economic and institutional causes that favour the emergence of this phenomenon. Through the literature review, it has been possible to identify several explanatory variables of corruption, such as GDP per capita, level of shadow economy in relation to GDP, educational level, level of democracy and level of press freedom, as well as the country's electoral system and the type of political regime. A linear regression by OLS shows how the GDP per capita, the level of the shadow economy, the level of democracy and the level of education are the key variables when explaining the pre-eminence of corruption.

Keywords: corruption, economy, democracy, electoral system, politics.

Índex de l'article

Introducció	2
Literatura teòrica	4
Base de dades i metodologia	8
Resultats i discussió	11
Conclusions	14
Bibliografia	17

Introducció

Com veiem cada dia a la premsa, a les xarxes socials o a la televisió, la corrupció política afecta a totes les esferes de poder. A l'Estat espanyol, per exemple, el Partit Popular té actualment 60 casos (aproximadament) de corrupció directament relacionats, amb casos tant sonats com el Cas *Gürtel*, Cas *Nóos*, Cas *Fabra*, Cas *Brugal* o Cas *Bárceñas*, entre d'altres; per la seva banda, la xifra del PSOE arriba fins als 51, amb casos com el dels ERE d'Andalusia o el Cas *Emperador*. A casa nostra, ens hem topat amb casos de corrupció de l'antiga Convergència Democràtica de Catalunya, per exemple. Malgrat això, aquest fenomen no queda restringit a l'àmbit estatal, a França, François Fillon, fou imputat per malversació de fons públics en el cas dels llocs de feina falsos per a la seva família. A Itàlia, la corrupció va colpejar fort l'any 2014 l'Ajuntament de Roma, amb el cas *Mafia Capital*, amb un segrest de béns per valor de més de 200 milions d'euros.

Com és sabut, per als ciutadans és una gran notícia que els jutges i els tribunals del país persegueixin als corruptes i els casos en els que estan involucrats, perquè això és una clara mostra de la funcionalitat del sistema. No obstant, hi ha una frase que diu que “la justícia que és lenta, no és justa¹”. De fet, aquesta lentitud comporta dues coses: en primer lloc, el degoteig i l'esclat constant de casos de corrupció i la seva publicació a la TV té un efecte damnós en l'opinió pública, ja que porta a que la població comenci a pensar que existeix un cert grau d'impunitat vers els malfactors; en segon lloc, és que en dilatar-se tant els processos judicials dels casos de corrupció, se solen substituir les sentències dels jutges per una mena de sentències dictaminades per la opinió pública, veient-se afectada la presumpció d'innocència. Cal recordar que la importància i la preocupació per la corrupció ha anat augmentant al llarg dels anys, ocupant ara mateix la segona posició (amb un 54,3%) com a problema més important de la societat espanyola l'any 2017 (CIS Maig 2017).

Malauradament es té un concepte un xic reduccionista del que és la corrupció, però no s'ha d'oblidar que la corrupció té dues dimensions: la corrupció en el sector públic i la corrupció en el sector privat. De fet, els mitjans de corrupció al sector públic venen succeïts a través d'una distorsió en benefici del privat. Aquest és el motiu pel qual l'anàlisi de la corrupció està centrat en el sector públic.

No obstant això, la corrupció no deixa de ser una debilitat en el llarg camí del progrés humà. Com sabem, no és pas un fenomen nou, donat que ha existit des dels inicis de la humanitat. Malgrat això, podríem afirmar que no s'ha tornat visible fins a l'aparició de l'Estat com a forma d'organització política. Kliksberg (2006) diu que segons càlculs duts a terme pel Banc Mundial, anualment els països es gasten en corrupció el 5% del Producte Interior Brut Mundial.

¹ *Una justicia lenta no es justa*. (2017). *Diarioinformacion.com*. Recuperado 19 June 2017, recuperat de <http://www.diarioinformacion.com/opinion/2014/12/17/justicia-lenta-justa/1579350.html>

Per explicar la corrupció, s'han explicat també argumentacions culturals. Hi ha societats i països que tinguin una major o menor propensió a ser corruptes en funció de diferents distincions culturals? Pot resultar una pregunta perniciosa, però no allunyada de la realitat. No obstant, podem afirmar que la moral protestant és aquella que marca la diferència en aquells països que gaudeixen d'un menor nivell de corrupció. Segons Weber (2002), la religió protestant era la que marcava la diferència en el sentit de permetre que de l'Europa Occidental n'hagués sorgit una societat moderna.

Però posar l'accent en les qüestions culturals seria un error, ja que ens impedeix centrar-nos en un fet molt important com es el de tenir unes institucions sòlides i segures que permetin que l'estat de dret funcioni, que assigni els incentius corresponents allà on toca i que exigeixi responsabilitats per igual (tant al ciutadà, com al polític i al treballador públic).

Després de veure tot això, aquest article mostra quins factors estan més correlacionats amb la corrupció. L'article analitza doncs, quins són els determinants de la corrupció agafant una mostra de fins a 176 països d'arreu de món, ja que cap regió no ha estat immune a la corrupció i ha colpejat pràcticament a totes les parts de la societat (Glynn et al., 1992).

S'han emprat variables de dues magnituds, essent aquestes de tall econòmic i institucional. Del primer, destaquen variables com el Producte Interior Brut per càpita (com a LnPIB) i l'economia submergida (Schneider et al., 2010). Les variables de la segona magnitud corresponen a la llibertat de premsa, el nivell educatiu i el nivell de democràcia. Tanmateix, s'han emprat variables de control com la localització geogràfica del país, el tipus de sistema electoral i el tipus de règim polític.

Els resultats mostren que un país més ric, portarà a ser un país menys corrupte. Per la seva banda, com més economia submergida (en % del PIB) hi hagi, més corrupte serà el país. Per als casos estudiats, com més democràtic sigui el país, com més nivell educatiu tingui i de més llibertat de premsa gaudeixi, seran variables fonamentals per a una corruptibilitat més baixa. A la vegada, tenir un sistema electoral de tipus proporcional i/o un règim presidencialista o semi-presidencialista, conduiran a un país més corrupte. Finalment, la localització geogràfica també afecta, portant que països que no siguin considerats "països occidentals", siguin més corruptes.

La resta de l'article s'estructura de la següent manera: tot seguit es presenten els antecedents teòrics que han portat a construir els diferents models i a triar les variables; després d'això, es presenten les variables escollides i com estan construïdes i/o formades, juntament amb un apunt metodològic; a continuació es mostraran els resultats dels models, la discussió fent referència als autors consultats i, per acabar, les conclusions extretes dels resultats vistos en aquest article.

Literatura teòrica

La corrupció és el resultat de la mala administració per part de les institucions que genera que una persona o organització gaudeixi d'una situació de monopoli sobre un bé o servei determinat, poder sobre la presa de decisions i poca o cap responsabilitat social (Klitgaard, 1998). Segons la definició del Banc Mundial, i observant-ho en termes econòmics, la corrupció és "l'abús d'un càrrec públic per al benefici privat" (definició del Banc Mundial, 1997). Als països en desenvolupament, el nivell de corrupció al sector públic és major que comparant-lo amb el sector privat.

A més, quan del que es parla és de la participació del govern, ens refereix a en quina quantitat el govern i l'administració tenen el control de l'economia. Per tant, és també el funcionari públic qui decideix quina persona tindrà accés als recursos que el govern posa a disposició dels ciutadans i, per tant, en quina quantitat. Això demostra que l'èxit econòmic individual no depèn de les forces de mercat, sinó que depèn en la capacitat d'influència del funcionari públic. En aquest sentit, hi ha models que es centren en la relació entre el principal, és a dir, el nivell superior del govern, i l'agent, és a dir, el funcionari públic, que és també qui pren el suborn de les persones privades que estan interessades en algun bé i/o servei produït pel govern (Kunicová & Rose-Ackerman, 2005). En el model s'examinen formes de motivar a l'agent per tal de ser honest. En aquest sentit, alguns funcionaris públics responen positivament als incentius i a l'amenaça del càstig, fins i tot en aquells ambients més corruptes (Olken & Pande, 2012).

Molts estudis empírics han intentat esbrinar quina era la relació entre la corrupció i els factors econòmics i institucionals. Però, malauradament, rares vegades es troba consens entre els investigadors i els determinants de la corrupció (Alt & Lassen, 2003). En la literatura consultada, s'ha trobat que una variable és significativa en una regressió però es converteix en no significativa quan algunes altres variables es combinen amb ella. Algunes variables tenen una relació positiva amb la corrupció, tals com la participació del govern, la desigualtat i la manca de competència en el mercat (Jong-sung & Khagram, 2005); d'altres tenen una relació negativa, com el nivell de creixement de l'educació i la llibertat econòmica (Ali & Isse, 2003).

Què podem dir de la relació existent entre la democràcia i la corrupció? Rock (2009) ens parla del concepte de la U invertida. Aquest concepte està relacionat amb la corrupció i la democràcia ja que, segons l'autor, segueixen el sentit/la direcció de la U invertida. És a dir, la corrupció creix amb la democràcia, fins al punt d'assolir un nivell màxim, per a després decreixer. No obstant això, aquest concepte ha sigut provat per pocs investigadors. Sung (2004) per la seva banda, ens diu que la democratització disminueix la corrupció. Malgrat això, els augments temporals en la corrupció del govern són un fet previsible durant les primeres etapes del procés de liberalització econòmica, diu. Per acabar, afegeix que el més important són les condicions inicials i els èxits finals de cada societat, més que no pas el procés de democratització en si, que determina la forma i la magnitud de l'impacte de les reformes democràtiques en les institucions polítiques.

Per tant, es pot afirmar que les institucions del govern són importants per determinar el nivell de corrupció. A més de la participació del govern en els mercats econòmics, els altres tipus de variables investigades per altres estudis són, per exemple, la integració econòmica, el nivell d'economia submergida, el nivell de desenvolupament, la llibertat de premsa, la democràcia i la participació de la població en determinades religions.

Per la seva banda, Fisman i Gatti (2002) comproven que hi ha una associació negativa molt forta entre la descentralització per part del govern i la corrupció, proporcionant així un cert recolzament a les teories de la descentralització que fan palès en els seus beneficis. El treball de Bonaglia et al. (2001) es fixa un xic més en la globalització i la obertura dels països, però fa un incís també en la intervenció estatal, argumentant que juntament amb la política comercial i els inversionistes internacionals, una major obertura econòmica redueix els nivells de corrupció d'un país.

Si ens fixem en el que va trobar un autor com és Treisman (2000), aquest ens corrobora la hipòtesi, la qual afirma que una major obertura del país fa reduir els nivells de corrupció. En aquests treballs, els autors trobaren un impacte positiu de la intervenció estatal, fet que relacionen amb un baix nivell de corrupció. Però per sobre de tots aquests, Lamsdorff (1999) va trobar que la intervenció estatal no augmenta ni disminueix el nivell de corrupció, i que les institucions pobres són les principals fonts de corrupció.

En quant a l'educació, a vegades el secretisme sobre la corrupció pot fer derivar la inversió, per part d'un govern central, en educació cap a altres sectors com les infraestructures i la defensa (Shleifer & Vishny, 1993). Afegiríem que, en termes d'educació, Ali i Isse (2003) en el seu estudi ens diuen també que els països que tingueren una taxa de creixement substancial en les últimes dues dècades, són aquells que varen desenvolupar mesures legals, institucionals i educatives que encoratjaren l'honestedat burocràtica i descoratjaren la corrupció i la malversació. Per tant d'això podem desprendre que hi ha una relació negativa i significativa entre el nivell educatiu i el nivell de corrupció.

En relació a la integració econòmica, hi ha estudis que sostenen que hi ha una relació negativa entre aquesta variable i la corrupció, com el treball de Knack-Azfar (2003), afirmant que la integració econòmica i la desintegració política han caracteritzat a l'economia mundial en l'última dècada del segle XX. A tot això, afegixen que és probable que els canvis d'aquesta magnitud afectin significativament al benestar i que s'ha conjejurat que una mida més petita d'un país o el consegüent augment de la intensitat del comerç millorarà la qualitat de la governança, citant així una relació estadística entre la mida del país (o la intensitat del comerç) i la corrupció. No obstant, la relació positiva entre aquestes dues variables la sostenen autors com Graeff-Mehlkop (2003).

A banda d'això, la hipòtesi d'una correlació negativa entre corrupció i ingressos està fonamentada en un gran nombre d'estudis (Brown et al., 2011) que demostren que la desigualtat d'ingressos pot augmentar les pràctiques corruptes. La desigualtat pot

generar una creença popular que els guanys distributius de l'elit son resultat de la connivència amb el govern a través de les pràctiques corruptes. Aquesta idea també la recolzen altres autors (Kunicová & R. Ackerman, 2005; Lederman et al., 2005; Chang-Golden, 2007). No obstant, però, Paldam (2002) argumenta en el seu treball que existeix una relació positiva entre corrupció i distribució de riquesa.

Així doncs, entrant en aquest terreny, si ens referim a la mida de l'economia submergida, podem fixar-nos en l'estudi realitzat pels següents autors. En un estudi (Johnson et al, 1998), veié que els països que tenien una regulació major de l'economia tendien a patir una economia submergida (*unofficial economy*, com diuen els autors en aquest estudi) major respecte el total de PIB. En segon lloc trobaren que els països amb més corrupció tendien a tenir una economia submergida més gran. Finalment, es comprovà que els països que tenien un nivell impositiu més alt, comportava patir una economia submergida més potent (Rogoff, 2016). Per tant, d'aquestes afirmacions extretes del treball intuïm que hi ha una correlació positiva entre la corrupció i la mida de l'economia submergida d'un país.

No obstant això, hi ha també altres estudis els quals parlen de l'existència entre les variables d'ingressos i corrupció (Braun & Di Tella, 2004; Fréchette, 2006). Els primers agafen una mostra de 75 països ben diferenciats entre ells, anant des de països com Noruega, passant per Argèlia, el Camerun, Madagascar o Luxemburg, per exemple. En el seu treball, troben una evidència molt forta a favor de la hipòtesi que la competència política fa reduir la corrupció, afirmant també que aquesta corrupció és pro-cíclica². Això, diuen, concorda amb el que diu Kindleberger (2000), el qual afirma que la cobdícia augmenta en temps d'eufòria econòmica. A més, els seus resultats suggereixen uns efectes econòmicament significants relacionats amb la inflació. Els resultats estimats del panell suggereixen que un augment de la desviació estàndard en la variació de la inflació incrementaria la corrupció en un 12 per cent d'una desviació estàndard, portant a més a una caiguda d'un 1% en la taxa d'inversió i una disminució de la taxa de creixement anual una tercera part d'un punt percentual. Per la seva banda, el segon empra una mostra de 115 països, essent ben diferenciats també. Primerament, en el seu treball confirma que com més llibertat política té el país, menys corrupció hi ha. Després, observa que els augments dels ingressos no poden disminuir la corrupció, ans al contrari, l'augmenta. A més, parla també del concepte de la pro-ciclicitat de la corrupció, sempre que es relacioni amb factors com la productivitat i els ingressos.

Sobre la variable de llibertat de premsa, la relació negativa de la corrupció amb aquesta variable en concret la recolzen alguns autors (Brunetti & Weder, 2003), els quals del seu estudi veiem que els seus resultats suggerien una forta associació entre el nivell de llibertat de premsa i el nivell de corrupció entre els països, en els quals una premsa

² Que un indicador sigui pro-cíclic, vol dir que es comporta, que es mou, en la mateixa direcció que ho fa l'economia. Si l'economia va bé, aquest valor serà cada vegada més gran, mentre que si l'economia es troba en recessió, l'indicador disminuirà. Un exemple molt comú d'indicador pro-cíclic és el Producte Interior Brut (PIB).

independent representava un fre important vers la corrupció (com més llibertat de premsa, menys corrupció).

Si fem un zoom a un sentit religiós, hi ha autors que defensen la relació positiva entre la corrupció i la religió (Paldam, 2001; La Porta et al., 1998). Paldam trobà dos grups de religions que disminuïen la corrupció, els quals anomenà "*Reform Christianity*" i "*Tribal religion*". Ho simplificà pel Cristianisme, on hi havia una escletxa molt gran i significativa entre les denominacions "Reformistes"³ i "Pre-Reformistes"⁴. Laporta et al., per la seva banda, trobaren en els seus models que els països predominantment protestants tenien millors governs que els països predominantment catòlics o musulmans.

Tanmateix, el tipus d'institució política és un factor determinant també per veure quin efecte té sobre la corrupció (Lederman, et al., 2005). En el seu estudi ens remarca, en primer lloc, que la democràcia redueix la corrupció en 0,7 punts. Després, precisa que els sistemes presidencials en una democràcia, en oposició als sistemes parlamentaris, augmenten la corrupció en 0,8 punts. A més, cada 20 anys addicionals de democràcia ininterrompuda, redueixen la corrupció en 0,5 punts.

Pel que fa al sistema electoral, Rose-Ackerman (2011) afirma que els sistemes de representació proporcional propicien l'aparició de la corrupció. Dona tres motius: en primer lloc, el vot va una llista de candidats i, en cas que la llista sigui oberta, no es pot discriminar a cap candidat corrupte; en segon lloc, posa l'exemple del coneixement entre candidat-votant, el qual en representació proporcional és molt menor, conduint a l'aparició de més corrupció; finalment, els sistemes de representació proporcional propicien a les coalicions electorals, portant a que la possibilitat de coalició entre corrupte i denunciador sigui més elevada, afegint que en aquest cas el nombre de partits és més elevat, no incentivant la denúncia, donat que el benefici de la denúncia es veurà diluït entre tots els partits no corruptes. Charron (2011) per la seva banda, afirma tot el contrari a Rose Ackerman. Denuncia que els arguments clàssics parteixen de l'assumpció que els sistemes majoritaris són bipartidistes i els de representació proporcional multipartidistes i que és només a partir d'aquesta assumpció que l'argument clàssic es sosté. Els sistemes majoritaris bipartidistes són jocs de suma zero on l'opositor té incentius de denunciar el partit de govern, però quan el sistema majoritari és multipartidista, el governant sap que hi ha molts rivals i per tant no es veurà tant amenaçat. Per contra, en representació proporcional, el nombre de partits que competeixen és irrellevant quan es controla la corrupció, ja que el guany de cada partit és mesurat pel nombre de vots que obtindrà de més per denunciar, per tant els partits que ja hi són (i els que no) tindran incentius per denunciar.

Gairebé la totalitat d'aquests estudis van usar dades creuades entre països desenvolupats i en desenvolupament, i cap d'ells es va focalitzar exclusivament en els països en desenvolupament o en cap conjunt de països en concret, com per exemple països de la zona euro vs. els anomenats BRICS. D'aquesta manera, en aquest estudi

3 Aquest grup el formen els protestants i els anglicans.

4 Aquest grup el formen els catòlics, ortodoxos, l'islam i altres congregacions.

es correrà una regressió emprant variables d'aquesta tipologia, per comprovar si la localització geogràfica afecta a la corrupció d'un país o no. Això ens indicarà no només si el país es corrupte, sinó també la influència dels seus veïns (tant si són corruptes o no).

Per tant, què determina la corrupció? Quines són les seves causes? Les seves conseqüències, de fet, ja les coneixem, essent la crisi, la desconfiança política, la misèria moral i econòmica, entre d'altres. Tot seguit, però, se'n destacaran 4.

En primer lloc, es destrueixen els organismes de control, ja que quan es dona la situació que un funcionari no està ben controlat per la institució pública, es fàcil de corrompre, perquè té via lliure per a obtenir un munt de beneficis amb la tranquil·litat de sentir-se impune. Per això, quan es doni el cas, els funcionaris corruptes faran tot el possible per tal d'eliminar tots els controls que puguin posar límits a les seves accions fraudulentament. En segon lloc, s'imposaran polítiques a curt termini. Corrompre's no només implica apropiat-se de diner públic. També es tracta de perseguir interessos individuals enlloc de complir amb el rol assignat per la institució. Per això, quan els funcionaris persegueixen finalitats individuals, mai prenen mesures que no els hi produeixi rèdits econòmics o polítics immediats. Per la qual cosa, no s'executen polítiques a llarg termini, els resultats de les quals les gaudirien generacions futures, i no pas ells. En tercer lloc, es deteriora la infraestructura nacional. És evident que la conseqüència de no tenir polítiques a llarg termini és la destrucció continuada dels béns, recursos i serveis de l'Estat. Quina necessitat hi ha en invertir diners en el manteniment de Rodalies si, de moment, els trens funcionen? Vivint d'allò que tenim ara mateix, l'estat corrupte i desregulat no es preocuparà de les infraestructures nacionals fins al moment que les conseqüències del seu deteriorament no afectin d'una manera molt directa la seva supervivència. En quart i últim lloc, la desprotecció dels ciutadans. Els ciutadans que viuen en estats corruptes veuen com la seva qualitat de vida empitjora dia rere dia. El problema principal rau en el fet que els estats corruptes són totalment incapaços d'organitzar la societat i, per tant, de respondre a les necessitats reals de la població.

Per la seva banda, Kenneth Rogoff (2016) en el seu llibre *Reduzcamos el papel moneda*, considera que la corrupció produeix immensos costos socials, ja que es destinen molts diners (sobretot en efectiu) per a corrompre i subornar a càrrecs públics. Segons ell, el Banc Mundial va fer una estimació (per mitjà d'unes enquestes anònimes) els anys 2001 i 2002 sobre quants diners havien de pagar les empreses anualment en suborns per aconseguir llicències per tal d'ajudar a enfrontar-se a regulacions i així obtenir decisions favorables en compres públiques. Aquest càlcul es va estimar en aproximadament 1 bilion de dòlars (assumint que la xifra s'hagi més que duplicat en línia amb el PIB global).

Base de dades i metodologia

Sobre la base de dades emprada, s'han utilitzat variables de diversa índole, basades en el repàs de la literatura teòrica. El conjunt de variables emprades és el següent:

Per a la variable dependent, s'ha utilitzat la variable de l'Índex de Percepció de la Corrupció, el qual s'ha obtingut gràcies a Transparència Internacional. La funció i la informació d'aquest índex és estudiar la manipulació de les polítiques, les institucions i les normes de procediment en l'assignació de recursos i el finançament pels responsables polítics. De tot això, se n'obté un resultat que fluctua en una escala de 0 (molt corrupte) a 100 (gens corrupte), tot classificant els països inclosos en aquest índex. Per a aquest estudi, s'ha emprat la última versió de dades disponible d'aquest índex, corresponent a l'any 2016. Altres autors també l'utilitzaren (Jong-Sung & Khagram, 2005; Sandholtz & Gray, 2003).

El conjunt de variables independents està format per:

- Economia submergida.
- Educació.
- Ingrés mig.
- Llibertat de premsa.
- Democràcia

Sobre l'economia submergida, hi ha moltes maneres de calcular-la. De fet, el seu càlcul pot arribar a generar gran discrepància i diversos autors han proposat els seus càlculs. No obstant, en aquest estudi s'ha emprat l'índex creat per Schneider et al. (2010). Aquest índex no és més que una estimació, on es calcula el pes i la mida de l'economia submergida dels diferents països en % del PIB per a l'any estimat (en aquest cas, el 2007).

Per la variable educativa, s'ha pensat en fer servir els anys d'escolarització dels països per veure quina és la seva relació amb la variable dependent. D'aquesta manera, es veurà si l'acumulació d'anys d'educació està relacionada i té una correlació positiva amb la percepció dels individus amb la corrupció, i si aquests són o no més corruptes. S'ha extret de la dada proporcionada per les Nacions Unides per calcular l'IDH.

El PIB per càpita ens indica la variable d'ingrés mig. El que s'aconseguirà, és veure si aquesta variable té relació amb que un país sigui més ric en termes econòmics en percepció de corrupció i en si és més o menys corrupte. La dada s'ha extret del Banc Mundial i està en USD\$, publicada l'any 2015. Pel seu correcte tractament i seguint el que és convencional en la literatura consultada, s'han utilitzat els seus valors aplicant-hi el logaritme neperià.

La variable referent a la llibertat de premsa està mesurada per l'índex que porta aquest mateix nom: Índex de Llibertat de Premsa. Està formulat per la ONG *Reporters without borders*. Aquest índex està mesurat per un qüestionari que la ONG envia a altres organitzacions associades a ella, juntament a 130 corresponents d'arreu del món (tals com periodistes, investigadors, juristes i activistes). El qüestionari conté un seguit de preguntes sobre l'àmbit d'atacs directes a periodistes i mitjans de comunicació, fonts indirectes de pressió contra la llibertat d'expressió, etc. El seu rang està comprès entre els valors 0 (grau de llibertat alt) i 100 (grau de llibertat baix). Les seves dades estan

publicades l'any 2017. Per a poder equiparar els resultats d'aquest índex amb els de la variable dependent, s'ha invertit la variable, de manera que valors alts impliquen més llibertat de premsa.

Finalment, l'última variable independent és el nivell de democràcia. Aquest nivell està presentat per l'índex de democràcia formulat per Laza Kekic a través de la unitat de negocis independent dins del grup de la revista *The Economist*. Inclou cinc parts: procés electoral i pluralisme; llibertats civils; funcionament del govern; participació política i cultura política. La seva puntuació va de 0 a 10, on una democràcia plena tindria una puntuació d'entre 8 i 10 punts; una democràcia imperfecte d'entre uns 6 i 7,9 punts; un règim híbrid es trobaria entre els 4 i els 5,9 punts; i, finalment, els estats autoritaris tindrien valors inferiors a 4 punts.

Tanmateix, s'ha decidit incloure, dins dels models, un seguit de variables de control. D'aquesta manera, incloure variables de control és fonamental, perquè els fenòmens no ocorren en un espai propi i totalment independent de la resta de factors. Per tant, la inclusió de variables de control permet "netejar" l'efecte de les variables independents claus de factors que potencialment poden estar afectant tant la variable independent com la dependent. Ja que, si no es tenen en compte aquestes variables, s'estaria sobrevalorant l'efecte de la variable independent sobre la dependent.

Així doncs, les variables emprades són les relatives a:

- Quin tipus de sistema electoral té el país?
- Quin tipus de règim polític té el país?
- Quina localització geogràfica té el país?

Sobre el tipus de sistema electoral i de règim polític, s'ha fet servir la base de dades d'IPU Parline. Pel sistema electoral, s'ha emprat una variable dicotòmica referent al tipus de sistema proporcional o no (Proporcional = 1; altre tipus = 0). El règim polític respon a si té algun tipus de règim presidencialista o semi-presidencialista o no (Presidencialista/Semi-presidencialista = 1; altre tipus = 0).

Finalment, la última categoria de variables de control és la referent a la localització geogràfica. S'han dividit en quatre zones geogràfiques: països occidentals (en els que s'hi ha inclòs els EEUU, Austràlia i Nova Zelanda); Àsia i Oceania; Àfrica i Centre i Sud-Amèrica. Totes elles són variables dicotòmiques que responen a si formen part de la zona geogràfica o no. En els models, la variable de referència és la referent als països occidentals. Per a fer-ho, simplement no s'ha introduït en els models, la resta sí.

Per acabar aquesta secció, un petit apunt metodològic. Tal i com han fet servir altres autors (Ades & Di Tella, 1999; Ali & Isse, 2003; Brunetti & Weder, 2003; Fisman & Gati, 2002), el mètode d'estimació és una Regressió lineal per OLS, amb clúster per continent i variables dicotòmiques per tipus de sistema electoral i tipus de règim polític.

Resultats i discussió

La Taula 1 mostra els diferents resultats obtinguts de córrer la regressió dels diversos models creats per a l'estudi i veure quines variables són significatives i quin tipus de correlació tenen amb la variable dependent.

Taula 1 – Resultats dels models							
Valors dels coeficients de les betes, error tipus i significació							
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
LnPIB	10,322*	10,063*	7,175*	7,092*	7,316*		
	(,630)	(,849)	(,772)	(,778)	(,777)		
Democracy level			4,082*	4,055*	2,917*	4,235*	3,932*
			(,482)	(,494)	(,662)	(,784)	(,799)
Proportional				-1,390*	-1,974*	-1,938*	-1,373*
				(1,570)	(1,568)	(1,896)	(1,763)
Presidential/Semipresidential				-1,285*	-1,591*	-3,406*	-,835*
				(1,774)	(1,755)	(2,112)	(1,991)
Press freedom					,195*	,150*	,217*
					(,077)	(,093)	(,096)
Education						1,632*	1,119*
						(,441)	(,418)
Shadow economy							-,408
							(,091)
Asia and Oceania		-10,149*	-1,600*	-2,282*	-,870*	-3,163*	-2,644*
		(2,714)	(2,499)	(2,575)	(2,599)	(3,195)	(2,916)
Africa		-3,097*	2,521*	2,040*	2,012*	-4,048*	-3,039*
		(3,097)	(2,928)	(2,981)	(2,948)	(3,823)	(3,449)
South&Centre America		-10,350*	-11,801*	-12,089*	-11,402*	-13,570*	-10,399*
		(2,947)	(2,592)	(2,614)	(2,593)	(3,271)	(3,177)
(Constant)	-44,822*	-36,812*	-39,576*	-37,377*	-45,851*	1,813*	13,930*
	(5,436)	(8,704)	(7,271)	(7,559)	(8,210)	(7,078)	(7,011)
Observacions	173	173	160	160	159	159	136
R ²	,610	,661	,779	,781	,789	,693	,795

Sig.: + p<0,1; * p<0,05; ** p<0,01

Font: Elaboració pròpia (SPSS Statistics)

Com podem observar, conforme es van creant els models, s'hi ha anat afegint variables de diferent tipus.

Pel primer model s'ha emprat la variable depenent amb la variable LnPIB. El nombre d'observacions per a aquest model és de 173 i el seu R2 és de 0,610. És a dir, que aquest model està explicat en un 61%. El coeficient de la beta ens mostra que per cada increment en un punt de la variable LnPIB, incrementa el nivell de transparència en 10,322 punts. Per posar un exemple, passar de 6,38 punts que registra l'Afganistan en quant a LnPIB, als 10,93 que té Austràlia, tindrà un impacte de 46,965 més transparent. El que hem pogut extreure d'aquest primer model, constituït només per la variable LnPIB, és la seva relació positiva, tenint aquesta un pes molt important. Aquesta correlació positiva (més percepció de la corrupció, per tant menys corrupció) entre el PIB i la corrupció s'ajusta al que Soto (2003) va trobar en el seu estudi. En el seu cas, estava restringit als països sud-americans, malgrat això, el que ens interessa veure en aquest cas és el comportament d'aquesta variable vers la corrupció.

Al segon model, s'hi ha afegit aquelles referents a la localització geogràfica, essent la de "països occidentals" la categoria de referència. Els resultats ens mostren que, per exemple, si partim del punt en el qual dos països que són pràcticament idèntics en LnPIB, si un país pertany a la variable *Àfrica* tindrà un nivell esperat de transparència de -3 punts per sota de la categoria de referència, que en el nostre cas és *Western World*. Per als casos de *Asia and Oceania*, la diferència serà de -10,1 punts i si és de *South & Centre America* serà de -10,3 punts. No obstant això, la regió africana és la única de les variables que no resulta ser significativa (,369). En quant a la variable LnPIB, la magnitud és pràcticament igual al primer model (10,063). El model està explicat en un 66,1%.

Per a aquest model cal fixar-se en el fet de la introducció de les variables de control sobre la localització geogràfica. Malauradament, en la literatura consultada la majoria dels estudis empraren dades creuades entre els països desenvolupats i els en desenvolupament, sense focalitzar-se en cap zona geogràfica. D'aquesta manera, aquest article ens ha ajudat a introduir aquesta mancança. Tot i això cal aprofundir més en aquest factor ja que en la literatura consultada no s'han realitzat aquestes relacions.

Al tercer model hi entra en joc la variable *Democracy Index*, una variable que disposa d'una correlació força elevada amb la variable *LnPIB*, però que malgrat això no ha afectat la seva regressió en el model. La correlació en aquest cas, com era d'esperar, és positiva i molt elevada (,758), indicant-nos que valors alts en l'índex de democràcia ens porten a una major percepció de la corrupció, és a dir, a països més nets, més transparents i menys corruptes. Sobre les variables de regió, *Asia and Oceania* i *Africa* no són significatives (,523 i ,391 respectivament). Finalment, la variable *LnPIB* redueix el seu coeficient de beta fins als 7,175, probablement per l'efecte en la introducció de la variable demòcrata. El model està explicat en un 77,9% i el formen 160 observacions, menys que en l'anterior.

Però la variable a tenir en compte és l'índex de democràcia. Sung (2004) afirma que la democratització disminueix la corrupció. De la mateixa manera, altres autors (Lederman

et al., 2005) afegien que la democràcia reduïa la corrupció en 0,7 punts, i que per cada 20 anys de democràcia ininterrompuda, es reduïa en 0,5. En aquest article es destaca la relació positiva trobada per Sung i, s'afegeix, que els valor del coeficient de la beta es troba vora els 4 punts.

Al quart model s'hi inclou una variable identificant el tipus de sistema electoral que empren i una altra amb el tipus de règim polític que hi ha al país. Les variables que segueixen mostrant una correlació positiva són *LnPIB*, *Democracy Index* i la de regió *Africa*. Sobre les dues variables introduïdes en aquest model (*Proportional* i *Presidential or Semipresidential*), tot i que s'intueix que els països que tenen un sistema electoral proporcional serien menys transparents, i els que tenen un règim polític presidencialista o semipresidencialista també serien menys transparents, ambdues variables queden molt lluny d'obtenir significació estadística. Aquest model està explicat en un 78,9% i el conforma un total de 159 observacions.

Aquí, hem de referir-nos de nou a Lederman et al. (2005), ja que els resultats d'aquest article concorden amb el que destaquen, afirmant que el sistema presidencial fa augmentar la corrupció. Tanmateix, citant a Rose-Akerman (2011), es concorda que els sistemes electorals proporcionals generen més corrupció que els majoritaris. Es destaca que el vot va a una llista sense possibilitat de vetar a un candidat; la relació candidat-votant és més allunyada i que la possibilitat de pactar entre partit corrupte i denunciament és més gran. Es destaca la contraposició dels resultats obtinguts amb els que va extreure Charron (2011), on criticava a Rose-Akerman.

En el model 5 s'hi ha afegit la variable *Press freedom*. De totes les variables que el conformen, 4 tenen una correlació positiva, essent *LnPIB*, *Africa*, *Democracy Index* i *Press freedom*. Per la seva banda, *Asia and Oceania*, *South and Centre America*, *Proportional* i *Presidential or Semipresidential* tenen una relació negativa vers la variable dependent. De totes aquestes, la regressió ens mostra que *LnPIB*, *South and Centre America* i *Democracy Index* són les úniques variables significatives del model. Per la variable referent a la renda, el seu impacte en la percepció de la corrupció és de 7,316 punts, mentre que la variable del nivell democràtic és de 2,917. Finalment, que un país estigui situat a l'Amèrica central i del sud, té un impacte esperat de -11,402 punts respecte si és d'un país occidental (amb valors iguals de renda i de nivell en l'índex democràtic). La seva mostra és de 159, i el model està explicat en un 78,9%.

L'aparició de la variable "llibertat de premsa" té una peculiaritat. La seva lectura serà un xic diferent al que s'ha observat a Brunetti & Weder (2003), donat que en el present article es va decidir invertir la variable. Així doncs, els autors trobaren una relació negativa entre la llibertat de premsa i la corrupció, ja que valors alts de la variable implicaven una menor llibertat de premsa. No obstant això, després de la inversió duta a terme en aquest article, s'extreu la mateixa conclusió, que una major llibertat de premsa al país portarà a una situació menys corrupta.

Pel que fa al model 6, hi ha una variable que s'intercanvia per una altra. És el cas de la variable de renda (*LnPIB*), que surt per donar lloc a la variable *Education*. Aquest

intercanvi s'ha efectuat perquè al tenir una correlació molt elevada (,823) afectava al comportament de les altres variables. D'aquesta manera, el model no es veu tant afectat. En el model veiem que 3 variables són significatives. Dues d'aquestes corresponen a la mateixa variable introduïda ara mateix (*Education*) i l'altre correspon a *Democracy Index*. Ambdues tenen un efecte positiu, és a dir, que com més alt sigui el nivell educatiu, més percepció de la corrupció. En aquest cas, un increment d'un punt en la variable educativa portarà a un increment de 1,632 punts. Pel que fa a la segona variable, el seu impacte és de 4,235 punts. L'altra variable significativa és la de regió *South and Centre America*, que té un impacte de -13,570 punts. En línia amb el que hem anat veient fins ara. Aquest model està explicat en un 69,3% i té una mostra de 159.

En el present model, la peculiaritat és la desaparició de la variable LnPIB. Aquesta dona lloc a nivell educatiu. Shleifer-Vishny (1993) i Ali-Isse (2003) troben una relació negativa entre el nivell educatiu i la percepció de la corrupció. La relació en aquest article és positiva, però la lectura és la mateixa: valors alts en la variable educativa porten una reducció del nivell de corrupció en els països estudiats. La diferència ve marcada en la composició de les variables, donat que en aquest estudi el nivell educatiu està marcat per la quantitat d'anys assolits d'educació pels individus de mitjana. La variable dependent de corrupció implica que valors alts porten a una percepció major de la corrupció i, per tant, un país menys corrupte.

Per últim, el model 7 està conformat per les mateixes variables que el 6, però afegint-hi la variable *Shadow economy*. La peculiaritat d'aquest model és que les variables significatives són pràcticament iguals a les del model anterior, tret del cas en el qual desapareix la significació de la variable educativa per donar-li pas a la variable sobre l'economia submergida. Com era d'esperar, la seva relació serà negativa, donat que com més alts siguin els valors en economia submergida d'un país, menys percepció de la corrupció, és a dir, més corrupte serà el país. En aquest cas, un augment d'un punt d'aquesta variable portarà a un impacte de -,408 punts en la variable dependent. Les variables *Democracy Index* (3,932) i *South and Centre America* (-10,399) segueixen en la seva línia. El model gaudeix d'un nivell explicatiu del 79,5% i té una mostra de 136.

Els estudis realitzats per Johnson et al. (1998) mostraren dues coses: en primer lloc, que els països que més regulació de l'economia tenien, patien una major economia submergida, essent afirmat això mateix per Rogoff (2016); i en segon lloc, aquells països que patien una major economia submergida, tendien a tenir un nivell de corrupció més elevat. Per tant, d'acord amb el que hem pogut observar de la literatura, els resultats extrets en aquest article destaquen la mateixa situació.

Conclusions

En aquest article es plantejava comprovar la relació entre la corrupció i l'economia. Fins al moment, la literatura ha mostrat que la integració econòmica té una relació negativa, ja que el procés d'integració econòmica dels diferents països s'ha caracteritzat en l'economia mundial en l'última dècada del segle XX. Però per sobre de tot trobem els

ingressos, els quals fan palès el greuge que provoca la desigualtat d'aquests, provocant una elevada corrupció. Finalment, l'economia submergida és també un factor molt important a tenir en compte, ja que un % molt elevat d'aquesta variable respecte el PIB, propicia summament l'aparició de la corrupció. Cal dir que es poden esperar augments temporals de corrupció en les primeres etapes del procés de liberalització econòmica. No obstant això, altres autors suggereixen que el nivell de democràcia del país, en quant a la democratització dels països, fa disminuir substancialment el nivell de corrupció d'aquests.

Pel que fa a les variables institucionals, s'ha pogut apreciar que l'associació entre descentralització i corrupció és negativa, en conjunt amb la intervenció estatal. Tanmateix, el tipus d'institució política figura com a determinant en termes de corrupció, observant que els autors suggereixen que un sistema presidencial porta a més corrupció. Dels sistemes electorals s'extreu que els sistemes basats en la representació proporcional figuren en països més corruptes.

Més enllà de les variables econòmiques, la literatura ha indagat sobre l'impacte de l'educació en la corrupció, mostrant que a major nivell educatiu, menor corrupció. El factor religió també juga aquest partit, ja que es suggereix que els països amb la religió de caire protestant majoritària tenen millors resultats en corrupció que d'altres. La llibertat de premsa és una de les altres variables que porta a disminuir la corrupció i, per últim, aquelles institucions polítiques de caire presidencial porten a un augment d'aquesta.

En aquest article s'ha volgut analitzar fins a quin punt les diverses explicacions de la corrupció que s'han de donar fins a dia d'avui es sostenen en una única anàlisi empírica i amb dades actuals. Per aquest motiu, mitjançant una regressió lineal per OLS amb clúster per a regió geogràfica, i amb dades de fins a 170 països del món, s'ha mostrat com el nivell econòmic del país (operacionalitzat com al seu PIB per càpita) és una variable clau al moment d'explicar-ne el grau de corrupció. Així, un canvi en un punt en el (Ln) del PIB per càpita, tindrà una incidència d'entre 7,092 i 10,322 punts en el grau de transparència del país.

De manera similar, s'ha considerat l'efecte de la "Shadow economy". Aquesta variable, que no apareix fins als últims models (donada la seva alta correlació amb la variable) també s'ha mostrat com a un bon indicador de corrupció. En particular, com més alt sigui el nivell d'economia submergida respecte al PIB, més corrupció hi haurà en el país.

L'educació és igualment un factor rellevant per explicar la corrupció. Com es sabut, una societat educada en els valors de la transparència, del saber fer i de la honestedat, conduiran a un país menys corrupte. Invertir en educació és crucial per reduir el nombre de corruptes a nivell polític. Com tant important és el fet que s'eduqui als nens/joves en la crítica, ja que en un futur els portarà a tenir mecanismes de defensa, podran lluitar, combatre i canviar els fets.

Per últim, i en línia amb la literatura existent, s'ha pogut mostrar com el nivell democràtic és vital per entendre que un país sigui més o menys corrupte. La democràcia està

basada en la dignitat de cada persona humana, en el respecte dels seus drets inviolables i inalienables, així com en considerar el bé comú com a finalitat i regulador de la via pública. Tret de la definició de corrupció que ja s'ha fet amb anterioritat en aquest article, la violació, el trencament de qualsevol d'aquests punts està considerada una forma més de corrupció.

Finalment, per acabar aquest article, cal afegir que, com bé s'ha esmentat abans, els determinants de la corrupció són múltiples i variats, portant a que el debat sobre aquests sigui molt extens i, fins i tot, controvertit. No cal oblidar que la corrupció, en el fons, està en mans de tothom. Corrupció pot ser qualsevol, per tant, el determinant principal serà la nostra consciència, la nostra moral o el nostre atreviment... No obstant això, res del que s'acaba de fer esment treu que factors tant importants com els que s'han vist en aquest article siguin menys importants. De fet, no és així, com bé demostren els resultats.

A saber, els models mostren que hi ha una part de la variació que ve explicada per les variables identificatives de regió. Aquest factor ens està mostrant que, més enllà de les variables considerades, hi ha elements idiosincràtics de cada regió i que no s'han considerat en els models empírics que poden explicar la variació en el nivell de corrupció. Recerques futures doncs, haurien de tenir en compte aquest factor geogràfic o, fins i tot, estudiar el fenomen de la corrupció en un espai geogràfic determinat.

Al capdavall, mencionar que els factors econòmics i institucionals només són part de l'explicació sobre el perquè de la corrupció. Més enllà d'aquests determinants, però, hi ha elements propis de cada societat que faciliten o dificulten el control de la corrupció. Un sistema electoral diferent o un major creixement econòmic frenarien la corrupció a l'estat espanyol? Tot i que la pregunta és de difícil (impossible?) resposta, el cert és que una novel·la picaresca com és el *Lazarillo de Tormes* ens podria estar proporcionant alguna pista. Reflexionem-hi.

“El poder tendeix a corrompre i el poder absolut corromp absolutament.”

John Emerich Edward Dalberg-Acton, 1er Baró Acton, Lord Acton.

Bibliografia

- Ades, A., & Di Tella, R. (1999). Rents, Competition, and Corruption. *The American Economic Review*, 89(4), 982–993.
- Ali, A. M., & Isse, H. S. (2003). Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Comparison. *Cato Journal*, 22(3), 449–466.
- Alt, J. E., & Lassen, D. D. (2003). Fiscal Transparency and Fiscal Policy Outcomes in OECD Countries. *The National Research Foundation*, 1–40.
- Bonaglia, F., Macedo, J. De, & Bussolo, M. (2001). How globalisation improves governance. *Development*, 181(181), 1–38.
- Braun, M., & Di Tella, R. (2004). Inflation, inflation variability, and corruption. *Economics and Politics*, 16(1), 77–100.
- Brown, D. S., Touchton, M., & Whitford, A. (2011). Political Polarization as a Constraint on Corruption: A Cross-national Comparison. *World Development*, 39(9), 1516–1529.
- Brunetti, A., & Weder, B. (2003). A free press is bad news for corruption. *Journal of Public Economics*, 87(7–8), 1801–1824.
- Chang, E. C. C., & Golden, M. A. (2007). Electoral Systems, District Magnitude and Corruption. *British Journal of Political Science*, 37(1), 115.
- Charron, N. (2011). Party systems, electoral systems and constraints on corruption. *Electoral Studies*, 30(4), 595–606.
- Fisman, R., & Gatti, R. (2002). Decentralization and corruption: Evidence from U.S. federal transfer programs. *Public Choice*, 113(1–2), 25–35.
- Fréchette, G. (2006). Panel Data Analysis of the Time-Varying Determinants of Corruption. CIRANO Working Papers. Retrieved from http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?db=pubmed&cmd=Retrieve&dopt=AbstractPlus&list_uids=12281641789162658919related:Zxyi5SlocaoJ%5Cnhttp://ideas.repec.org/p/cir/cirwor/2006s-28.html
- Glynn, P., Kobrin, S. J., & Naím, M. (1992). The Globalization of Corruption. *Management*, 7–27.
- Graeff, P., & Mehlkop, G. (2003). The impact of economic freedom on corruption: different patterns for rich and poor countries. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 605–620.
- Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobaton, P. (1998). Corruption, Public Finance, and the Unofficial Economy. *ECLAC Conference*, 1–51.
- Jong-sung, Y., & Khagram, S. (2005). A Comparative Study of Inequality and Corruption. *American Sociological Review*, 70(1), 136–157.
- Kindleberger, C. P. (2000). Manias, panics, and crashes: a history of financial crises. *The*

- Scriblerian and the Kit-Cats, 32(2), 379.
- Kliksberg, B. (2006). Más ética, más desarrollo. Madrid: INAP.
- Klitgaard, R. (1998). International Cooperation Against, (November), 3–14.
- Knack, S., & Azfar, O. (2003). Trade intensity, country size and corruption. *Economics of Governance*, 4, 1–18.
- Kunicová, J., & Rose-Ackerman, S. (2005). Electoral Rules and Constitutional Structures as Constraints on Corruption. *British Journal of Political Science*, 35(4), 573.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. (1998). *The Quality of Government*. Cambridge.
- Lambsdorff, J. G. (1999). Corruption in Empirical Research — A Review. 9th International Anti-Corruption Conference, (November), 10–15.
- Lederman, D., Loayza, N. V., & Soares, R. R. (2005). Accountability and Corruption: Political Institutions Matter. *Economics and Politics*, 17(1), 1–35.
- Olken, B. a., & Pande, R. (2012). Accessed Corruption in Developing Countries. *MIT Annual Reviews*, 4, 479–509.
- Paldam, M. (2001). Corruption and religion adding to the economic model. *Kyklos*, 54(2-3), 383-413.
- Paldam, M. (2002). The cross-country pattern of corruption: economics, culture and the seesaw dynamics. *European Journal of Political Economy*, 18(2), 215-240.
- Rock, M. T. (2009). Corruption and Democracy. *The Journal of Development Studies*, 45(1), 55–75.
- Rogoff, K. S. (2016). Reduzcamos el papel moneda: Una propuesta para disminuir el dinero en efectivo y, con ello, reducir la corrupción, la evasión fiscal, el tráfico de drogas y la economía sumergida. *Deusto*.
- Rose-Ackerman, S. (2011). Corrupció política i reforma en sistemes democràtics: perspectives teòriques. *Via. Valors, idees, actituds: revista del Centre d'Estudis Jordi Pujol*, (17), 99-123.
- Sandholtz, W., & Gray, M. M. (2003). International Integration and National Corruption. *International Organization*, 57(4), 761–800.
- Schneider, F., Buehn, A., & Montenegro, C. E. (2010). New Estimates for the Shadow Economies all over the World. *International Economic Journal*, 24(4), 443–461.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The quarterly journal of economics*, 108(3), 599-617.
- Soto, R. (2003). *La corrupción desde una perspectiva económica.*, 46.
- Sung, H. E. (2004). Democracy and political corruption: A cross-national comparison. *Crime, Law and Social Change*, 41(2), 179-193.

Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study. *Journal of Public Economics* (Vol. 76).

Weber, M. (2002). *The Protestant ethic and the "spirit" of capitalism and other writings*. Penguin.